

Абдукаримова У.А., Нигматуллина Ж.Н., Кабылбекова З.Б.*

аға оқытушы, М.Әуезов ОҚУ. Шымкент, Қазақстан

аға оқытушы, М.Әуезов ОҚУ. Шымкент, Қазақстан

педагог.ғ.д., профессор. «Психология және арнайы педагогика» кафедрасының меңгерушісі

М.Әуезов ОҚУ. Шымкент, Қазақстан

ПӘНДІК-ПРАКТИКАЛЫҚ ДАЙЫНДЫҚ САБАҚТАРЫНЫҢ МАЗМҰНДЫҚ ЖӘНЕ ЖАСҚА САЙ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Автор корреспондент: kzber@mail.ru

Түйін: Есту кемістігі бар балаларды пәндік-практикалық оқытудың әдістемесі естімейтін және нашар еститін балаларды оқытуды, тәрбиелеуді және қайта тәрбиелеуді, сонымен бірге қоғамға бейімдеу, оңалтуда пәндік-практикалық оқыту жолдарын ғылыми негізде жете зерттеу болып табылады. Бұл пән қазіргі таңға дейін жеткілікті дәрежеде теориялық және әдіснамалық тұрғыдан жете зерттелген. Оның ғылыми негізделуі, әдістемелік қамтамасыз етілуі, оқу пәнінің мазмұны толық анықталған. Ғылыми-әдістемелік әдебиеттер осы пәнді енгізудің бастамашысы болған С.А.Зыковтың тікелей жетекшілігімен жасалған. Дегенмен де қаншалықты зерттелді дегенмен де, әлі де зерттеуді қажет ететін тұстары жетерлік.

Пәндік-практикалық сабақтар (ППО сабақтары) - бұл коммуникативті-белсенділік жүйесіндегі тілді оқытудың ерекше және нақты ұйымдастырушылық формаларының бірі. Бұл сабақтардың түпкі метамақсаты - баланы сөйлеуді реттеудің көмегімен немесе мұғалімнің немесе оқушылардың өздері ұйымдастыратын ұжымдық-бірлескен пәндік-практикалық қызмет жағдайына қоя отырып, ауызша сөйлеу қажеттілігін тудыру.

Кілт сөздер: Есту кемістігі бар балалар, пәндік-практикалық оқытудың әдістемесі, әдістемелік қамтамасыз етілу, тілді оқыту, ауызша сөйлеу қажеттілігі.

Кіріспе. Дайындық сыныбы. Дайындық сыныбындағы пәндік-практикалық дайындық сабақтарында саңырау мектеп оқушыларының одан әрі жалпы және сөйлеу тілінің дамуына негіз қаланады. Бұл сыныпта оқушылар қоршаған ортаның объектілерімен: ойыншықтармен, ыдыс-аяқтармен, тамақ өнімдерімен және т.б. танысады, олар алғаш рет олармен мұғалім арасында байланыс орнатуға және бұйымдар жасау кезінде тиісті әрекеттерді орындауға қажетті сөздер мен сөз тіркестерін үйренеді. Студенттер қарапайым нұсқауларды түсінуді үйренеді (Допты алыңыз. Үй салу) және оларды орындау; жай сөйлеммен тапсырманың орындалғаны туралы хабарлау (көзім соқыр болды. Мен үй салдым); сұрақтарды түсініп (кім? не? кімдікі? не істеді?) және оларға жауап беру; мұғалімнің көмегімен бастауыш сұранысты, тілекті білдіру (алма бер. Мен қалаймын) мұғалімнің көмегімен олардың жұмысына қандай материалдар мен құралдарды қажет ететіндігін анықтап, атау; бөлек бөліктерден заттар жасау.

Белгілі бір дәйектілікте аталған қызмет түрлерін пайдалану мен кезектестіру әр түрлі қолмен жұмыс жасау дағдыларын дамытуға қызмет етеді және ауызша қарым-қатынастың алғашқы күнделікті түсініктері мен дағдыларын жеткілікті меңгеру үшін қажетті қайталануды қамтамасыз етеді.

Теориялық бөлім. Балабақшада мұғалімнің бүкіл сыныппен фронтальды жұмысы сияқты сабақты ұйымдастырудың формасы кең қолданылады. Мұғалім балалардың іс-әрекетін ұйымдастырады: тапсырмалар береді, оларды орындауға көмектеседі, жұмысты орындағаны туралы есеп беруге итермелейді, сұрақтар қояды және оларға қалай жауап беру керектігін көрсетеді. Сабақтағы балалардың практикалық әрекеттерін күшейту үшін сабақтың кейбір кішкене бөліктерін басқаратын «кішкентай мұғаліммен» жұмыс («Түлкі мен қоян», «Жұлдыз», «Гүлді ваза» тақырыптары), кейбір жағдайларда бригадалармен, жұптарда жұмыс істеу қолданылады («Үйшік», «Тауық және балапандар» тақырыптары), бұл оқушылардың сөйлеу әрекетін кеңейтуге және байытуға мүмкіндік береді.

I сынып. Бірінші сыныпта пәндік-практикалық дайындық сабағында берілген заттармен (ойыншықтар, ыдыс-аяқтар және т.б.) жұмыс істеу жалғасады: заттардың

атаулары қайталанатын және тұрақталады, олардың жасау қабілеттері жетілдіріледі. Сонымен бірге бұрын алған білімді нақтылау және тереңдету бойынша жүйелі жұмыстар жүргізіледі. Жұмыс оқушылардың сөйлеу дағдыларын дамытуды жалғастыруды көздейді. Олардың үйренгендерін қайталаумен қатар, бірлескен өндіріс процесін толығырақ және тереңірек түсінуді қалыптастыру үшін қажетті, балалардың сөйлеу мәнерін жаңа типтегі сөздермен байытуға үлкен көңіл бөлінеді. Алғашқыда оқушылар бірдеңе сұрағанда, олар өзіне керек заттың қасиеттерін көрсетуді үйренуі керек (қызыл және көк қағаз бер), біреуін емес, көптеген заттарды атауы керек (қылқалам, қағаз және желім бер). Өтініш айтуды түсіндіру керек (мүмкін емес, көмектесіңізші). Балалардың сөйлеуіне қажетті көптеген жаңа сұрақтар енгізіледі (сіз не істейсіз? Қайда? Қайда? Кімге? Неге? т.б.), оларға тапсырмаларды дәлірек, дәйекті және саналы түрде орындау үшін қажетті ақпаратты алуға мүмкіндік береді: балалардың өз араларында қарым-қатынас жасау қабілетін белсенді түрде қалыптастырады.

Осы мақсатта ол сөйлемдерді кеңінен енгізеді: Одан сұра, қандай екенін сұрау, Кімнен сұрау керек, не екенін сұрау балаларды досымен байланысуға шақыру жеке мәлімдемесі бар досына, сонымен қатар сабақта іс-әрекеттердің мазмұнына байланысты шағын диалогтар жүргізу қабілетін жүзеге асыру. Студенттер тапсырманың орындалуы туралы сөйлеммен, бірнеше сөйлеммен, егжей-тегжейлі есеппен баяндауды үйренуі керек; жұмыс үшін қажетті материалдар мен құралдарға өтінімдер жазу; қарапайым жұмыс жоспарын құру; өнімді бөлшектерге және тұтастай талдау.

Бірінші сыныпта жаңадан іс-әрекеттер пайда болады: дизайндау, мүсіндер жасау, мозайкалармен және түрлі маталармен жұмыс жасау. Өнімдер тек модельмен ғана емес, сонымен қатар дизайнмен де жасалады. Мұғалімнің сыныптағы бүкіл сыныппен фронтальды жұмыстарынан басқа, «кішкентай мұғаліммен» жұмыс кеңінен қолданылады және оқушылар топтық жұмыс пен жұптық жұмыстарға машықтанады.

II санат

2-сыныпта оқушылардың жалпы дүниетанымы мен көзқарасы кеңейтіледі. Егер дайындықта және 1-сыныпта олар негізінен күнделікті өмірдегі заттар мен құбылыстарға (ойыншықтар, ыдыс-аяқ, жиһаз, киім, жеміс-жидек, көкөністер, жануарлар, ертегілер, қала көшелері және т.б.) енгізілсе, онда олар 2-сыныпта ұқсас нысандар (мектеп, мектеп-интернат, олардың үлгілері және т.б.), абстрактілі құбылыстарға және қоршаған ортаға байланысты (уақытты анықтау, күнтізбелер, жыл мезгілдері, сағаттар мен минуттар, көлік түрлері бойынша құру және пайдалану) жүзеге асырылады.

Саңырау балалардың сөйлеу дағдылары мұғаліммен де, олардың арасында да жетілдіріледі. II сыныпта оқушылар мұғалім тапсырмаларын балабақша мен I сыныпқа қарағанда күрделі вербальды формада түсінуі және орындауы керек. Мысалы:

«Алдымен сурет сал, содан кейін жазасың. Сізге қанша парақ керек екенін санаңыз. Қанша керек болса, сонша қарындаш алыңыз. Кім жақсы, кім нашар істегенін қарап, айтыңыз. Әр оқушыға екі парақтан таратыңыз. Жұмысыңызды аяқтаңыз және досыңызға көмектесіңіз. Үстіне (келесі) дұрыс жазыңыз. Асықпаңыз, әйтпесе жұмысты бүлдіресіз. Бір-біріңіздің жұмысыңызды тексеріңіздер».

Осы тапсырмалардың кейбіреулерін балалар тек түсініп орындап қана қоймай, өздігінен құрастыра білуі керек, яғни оларды белсенді сөйлеу барысында қолдана білуі керек. Мысалы:

«Суретті сол жаққа, ал конструктордың бөлшектерін оң жаққа қойыңыз. Мозайканы шкафтан шығарып, үстелге қойыңыз. Айтқандарыңызды қайталаңыз. Жұмысты тексеріңіз» деп жазды.

Балалардың сұраныстары, тілектері мен уәждері де күрделі түрде көрінеді. Мысалы:

«Мен әлі жасаған жоқпын, мені күтіңіз. Мен жасай аламын (жасай алмаймын). Маған сурет салу ұнайды (ұнамайды). Маған шеңберді кесу үшін қайшы керек. Мен түсінбеймін, тағы айтыңыз. Маған тағы бірнеше қағаз беріңіз. Маған жетпеді». (Соңғы сұранысқа түсініктеме қосылады, сондықтан ол екі фразамен көрсетіледі).

Мұғалімнің нұсқауы бойынша немесе өздігінен досқа немесе басқа адамға жүгіну формасы жетілдірілуде. Мысалы: «Дәптерлерімді жинауға көмектесші. Тез жүр, мұғалім сені шақырып жатыр. Мен түсінбеймін, тағы айтыңыз. Серёжа, Нина Алексеевна сізге тақтаны сүртіңіз деді. Нина Алексеевна сізден қарындаш сұрайды. Өтініш беру кезінде II сынып оқушылары бір емес, қатарынан екі сөз тіркесін қолдана алады. Мысалы: «Серёжа, тезірек сабаққа бар. Сізді Нина Алексеевна шақырып жатыр. Сізге көмектесуге рұқсат етіңіз. Нина Алексеевна сізге көмектесуді өтінді».

II сыныпта оқушылар жаңа сұрақтармен танысады және оларға жауап береді. Мысалы:

«Не болды? Сіз маған қоңырау шалдыңыз ба? Сізге қай мезгіл ұнайды? Келесі сабақ қандай? Сізге қайшы не үшін керек? Ризасың ба? Қалай дұрыс жазу керек? Кімде бірдей қателік бар? Кім жақсырақ, кім нашар салған? Пәндік сабақ қашан болады? Біз қашан жұмыс жасаймыз? Сағат неше? Қалыңыз қалай? Сіз қанша қосымшаны жасай аласыз деп ойлайсыз? Менің жұмысыма көңіліңіз тола ма? Сіз аппликацияны ұнатасыз ба? Не туралы (кім туралы) жазу керек? Тағы не істеу керек? Кімде жақсы жұмыс бар? Сіз кіммен жұмыс істегенді ұнатасыз? «Бұл сыныпта оқушылар енді әр бөлек орындалған операция туралы ауызша және жазбаша есеп бере алмауы керек, сонымен бірге бүкіл жұмыс бойынша қысқаша есеп бере алады. Бұл олардың қатарынан бір емес, бірнеше сөз тіркестерін қолдануын талап етеді.

Ауызша сөйлеуді дамыту саңырау балалардың нақты және абстрактілі ойлау қабілетін жетілдірумен бірге жүреді. Осының арқасында екінші сыныпта жоспармен жұмыс кезінде оқушыларға жоғары талаптар қоюға болады. Егер бірінші сыныпта жедел және қысқа жоспармен алғашқы танысу болса, мұнда оқушылар қысқа жоспардың жеке тармақтарын үлестіре алады, бұл оларды үшінші сыныпта кешенді жоспармен жұмыс істеуге дайындайды.

Негізгі психикалық операциялардың одан әрі дамуы бар - талдау, синтез, жинақтау және салыстыру. Студенттер күрделі қолөнер жасай бастайды, бұл оларға неғұрлым нәзік, көп қырлы және сараланған талдауды қажет етеді. Егер бірінші сыныпта оқушылар негізінен екі затты салыстыруды үйренсе, екінші сыныпта олар салыстырмалы ұғымдарды білдіретін тиісті сөздік қорды игере отырып, үш немесе одан да көп заттарды салыстыруға көшеді: үлкен, үлкен, тіпті үлкен, көп шоу және т.б.

Сол сыныпта балалар заттарды жіктей бастайды. Іс-шаралар күрделене түсуде. Табиғи материалдардан модельдеу, металл конструктор бөлшектерінен конструкция пайда болды. Жұмыстың күрделі түрлері де қолданылады: қолөнерді сурет бойынша, сурет бойынша, презентацияға сәйкес алдын-ала эскизмен, күрделі ауызша негізде жасау.

Сабақта қолданылатын әр түрлі ұйымдастырушылық жұмыс формаларының үлесі өзгеруде. Егер дайындық сыныбында жұмыс негізінен мұғаліммен, ал бірінші сыныпта - мұғаліммен және «кішкентай мұғаліммен» қолданылса, онда екінші сыныпта топтық және жұптық жұмыс жиі қолданылады. Екінші сынып оқушылары қазірдің өзінде қарым-қатынас дағдыларын және ол мүмкін болатын диалогты жүргізуді игереді.

III класс

Үшінші сыныптағы пәндік-практикалық дайындық сабақтарында саңырау оқушылардың жалпы әрі сөйлеу қабілеттерін одан әрі дамыту мәселесі шешіледі. Ұсынылған әзірлемелер әр түрлі қызмет түрлеріне байланысты балалардың білімін жалпылау, нақтылау және кеңейту бойынша жұмыстарды қалай жүргізуге болатындығын көрсетеді («Күз» - қолдану, «Кесте», «Кафедра» - конструктор, оқылған оқиғаға негізделген макет және т.б.); жаңа ұғымдарды, идеяларды байланыстыру, жаңа білімді қалыптастыру туралы (шаблондар «Өзен және ондағы құрылыстар», «Ауыл», «Теміржол», «Көлік құралдары» және т.б.). Үшінші сыныптың бағдарламасы балалардың сөйлеу қабілетін жаңа сөз тіркестерімен, сөйлеу бұрылыстарымен байытуға және мектеп оқушыларының сөйлеу белсенділігін арттыруға үлкен талаптар қоятын болғандықтан, сабақтарды дамытуда балалардың іс-әрекетін ұйымдастырудың әртүрлі формаларына

үлкен көңіл бөлінеді: жұппен жұмыс. Мысалы, ұжымдарда және бір уақытта жұмыс жасау («Күз», «Ауыл»), ұжымдық және жеке жұмыстар («Өзен және ондағы құрылыстар») және т.б. Саңырау балаларды жұмысты ұйымдастырудың түрлі формаларында, дамуда арнайы оқыту керек деп есептей отырып мектеп оқушыларына бригадир таңдау («Күз»), жұмыс үлестіру (әңгіме бойынша макет), алдағы және аяқталатын жұмыстарды талқылауға («Теміржол», «Өзен және ондағы құрылыстар», «Үшөлшемді сурет) үйрету бойынша әдістемелік кеңестер беріледі»), Әр түрлі жұмыс түрлері қызметтің бір түрінде көрсетіледі (мысалы, өз командасы жасаған эскиз бойынша жұмыс, басқа команда жасаған эскиз бойынша жұмыс). Ұжымдық жұмыс кезінде балалар ауызша сөйлеуді қолдану қажеттілігіне тап болады. Сабақтарды дамытуда балалардың іс-әрекетін ұйымдастырған кезде қолдануға болатын, сөз тіркестерінің үлгілі түрлері келтірілген, сөйлеу материалын енгізу мен бекітудің әдістемелік жолдары көрсетілген.

Осы сыныптағы пәндік-практикалық дайындық сабақтарында ауызша жүйелі сөйлеу ғана емес, жазбаша тілді қалыптастырып дамытуға үлкен көңіл бөлінеді. Ерекше оқыту қажеттілігі бар есту бұзылысы бар оқушы тек қосымшалармен жұмыс жоспарын орындап қана қоймайды, сонымен бірге өзінің жасаған қызметі туралы жазбаша түрде есеп береді, өзі жасаған объектіге сипаттама береді, жасалған затты бір-бірімен салыстырады және мұғалімнің сұрақтарына жауап береді. Ұсынылған сабақтардың барлығы дерлік жазбаша тапсырмаларды ендірудің мүмкін болатын нұсқаларын көрсетеді.

Жоғарыда аталған сабақтарда сабақтың тақырыбын анықтау кезеңдеріндегі («Күз», «Қақпақ салынған қорап», «Кесте», «Үш өлшемді сурет» және т.б.) балаларды жұмыста дербестікке үйретуге үлкен орын беріледі); жұмысқа дайындық («Үстел», «Орындық», «Қақпағы бар қорап», Велосипед), өнім жасау («Қақпақты қорап», «Бетбелгі» және т.б.) өндірілген өнімнің сипаттамалары («Велосипед», «Көлік құралдары» және т.б.).

IV класс

Пәндік практикалық сабақтың IV сыныптық оқу жоспары балаларға негізінен таныс емес заттарды жасауды, сонымен қатар пәндік-практикалық қызметтің жаңа түрлерін қамтиды. Бұл балалардың жалпы және сөйлеу қабілеттерін дамыту бойынша жұмысты жалғастыруға, сондай-ақ бұрын алған білімдерін бекітуге және кеңейтуге мүмкіндік береді. Сонымен, мектеп оқушылары күрделі жұмыс жоспарын, күрделі қосымшаны жазуды үйреніп қана қоймай, сонымен қатар жедел және қысқа жоспарлар, қарапайым қосымшаларды құрастыру қабілеттерін бекітеді; орындалған жұмыстың ерекшеліктерін сипаттай отырып, олар бұрын таныс жедел есепке және т.б.

IV сыныпта оқытудың негізі - жаңа сөздерді, сөз тіркестерін, сөз тіркестерін енгізу арқылы балалардың сөйлеу тілін байыту арқылы балалардың сөйлеу әрекетін одан әрі жандандыру; тұжырымдардың өзгергіштігі бойынша жұмыс (балалар бір ойды әр түрлі типтегі сөйлемдер арқылы білдіреді); тәуелсіз мәлімдемелердің үлесін арттыру. Осы сыныптағы сабақтарда балалардың ауызекі сөйлеуін дамыту үшін балаларға бұрыннан белгілі ұйымдастырушылық қызмет түрлері қолданылады.

Қорытынды. Алдыңғы сыныптардан айырмашылығы, балалар көп дербестілікке ие болады. Олар өз басшыларын таңдайды, жұмыстарды таратады, орындайды және т.б. Егер балалар тобы мұндай тапсырмаларды орындай алмаса, оларға сыныптастары көмектеседі. Егер жұмыс жалпы қиындықтар туғызса, мұғалім көмектеседі. Бұл әдістемелік тәсіл оқушылардың топтық жұмысын көрсететін сабақтарды дамытуда көрінеді. Балалардың ұжымдық іс-әрекетін ұйымдастырған кезде мұғалім әдетте ұсақ-түйек тапсырмалар бермейді, бірақ сабақтың барлық кезеңдеріне қойылатын талаптарды қамтитын нұсқаулар береді («Жол жоспары», «Жазықтар мен таулар» және т.б.). Үшінші сыныптағыдай, сабақтарда үлкен орын балалардың өзіндік жұмысына беріледі. Мұндай жұмыстарды жүргізу техникасы бірқатар сабақтарда сипатталған: «Геометриялық фигуралар», «Лагерь», «Электр тізбегі», «Қабырға күнтізбесі», «Аэропорт» және т.б. (Е. Н. Марциновская, Т. В. Нестерович, Т.) С.Зыкова. Саңыраулар мектебіндегі пәндік-

тәжірибелік сабақтар.)

Әдебиеттер тізімі

1. Коноплева, А.Н., Лещинская, Т.Л. Интегрированное обучение детей с особенностями психофизического развития: монография. Мн. / Глава 1, раздел 2.2. М.: НИО, 2003.

2. Малофеев, Н.Н., Шматко, Н. Д. Интеграция и специальные образовательные учреждения: необходимость перемен. М : Дефектология. 2008. № 2. С. 86-94.

3. Специальная педагогика: В 3-х т.: учеб. / Пособие для студентов. Высших учеб. заведений/Под ред. Н.М. Назаровой. Т.3: Педагогические системы специального образования. Глава 9. М.: Изд. Центр «Академия», 2008.

4. Нейман, Л. В., Богомилский, М. Р. Анатомия, физиология и патология органов слуха и речи: Учеб. для студ. высш. пед. учеб. заведений / Под ред. В.И. Селиверстова. / Глава 5. Разделы 5.1 - 5.2 М. : Коррекционная педагогика ВЛАДОС, 2001. С. 224.

5. Боскис, Р. М. Учителю о детях с нарушениями слуха: Книга для учителя. 2-е изд., М.: Просвещение, 1988. С. 128. 6. Зыков А.С. Методика обучения глухих детей языку. М.: Москва. Просвещение, 1977.

Аннотация: Методика предметно-практического обучения детей с нарушением слуха - это научное исследование обучения, воспитания и перевоспитания глухих и слабослышащих детей, а также предметно-практические методы обучения в области социальной адаптации и реабилитации. Эта тема еще достаточно теоретически и методологически изучена. Полностью определены ее научное обоснование, методическое обеспечение, содержание дисциплины. Научно-методическая литература создавалась под непосредственным руководством С.А. Зыкова, инициировавшего внедрение данной дисциплины. Однако, как бы много ни было изучено, есть еще много областей, которые необходимо изучить.

Предметно-практические занятия (уроки ППО) - одна из уникальных и специфических организационных форм обучения языку в системе коммуникативной деятельности. Конечная мета-цель этих уроков - создать потребность в устном общении, регулируя речь ребенка или помещая ребенка в совместную групповую предметно-практическую деятельность, организованную учителем или учениками.

Ключевые слова: дети с нарушениями слуха, методика предметно-практического обучения, методическая обеспеченность, обучение языку, потребность в устной речи.

Abstract: Methods of subject-practical training of children with hearing impairment - this is a scientific study of training, education and re-education of deaf and debilitated children, as well as subject-practical methods of social training and education. This topic is still sufficiently studied theoretically and methodologically. Completely defined its scientific basis, methodological support, content of discipline. Scientific and methodological literature was created under the direct supervision of S.A. Zykova, who initiated the introduction of this discipline. However, as much has not been studied, there are still many areas that need to be studied.

Subject-practical lessons (PPO lessons) - one of the unique and specific organizational forms of language learning in the system of communicative activity. The ultimate meta-goal of these lessons is to create the need for a regular communication, regulating the speech of the child or placing the child in a joint group subject-practical activity, organized by the teacher or students.

Keywords: children with hearing impairments, methods of subject-practical training, methodological provision, language learning, the need for oral speech.